

Kner Imre tehát ismerte és nagyra becsülte Kazinczy könyvművészeti tájékozottságát és a hivatásos nyomdászokat meghaladó készségét, mégis amikor az 1930-as években a mai magyar tipográfia klasszicista szellemű megújítása volt napirenden, többek között a tübingeni Musen-Almanach elrendezéséhez nyúlt vissza – ami tudvalevőleg Schiller utasításai szerint készült. Nem kisebb értékű – és nemzeti – kincsünk Kazinczynak itt vázolt könyvművészeti hagyatéka, melynek példája joggal hívja munkára a jelen és a jövő magyar könyvének mestereit és művészeit.

Haiman György

Rebellis vers vagy Átok?

Azt a nyolcsoros Kölcsey-költeményt, amelyet *Rebellis vers* néven ismerünk, Vargha Gyula közölte 1919-ben, és tőle, közleményének címéből származik a vers címe is.¹ Vargha apjától hallotta a szöveget, aki viszont Fáy Andrásról tanulta meg az 1830-as években:

Zrínyi vére mosta Bécset,
S senki bosszút nem állt:
Rákóczi küzdött hazánkért,
S töröknél lelt halált.
Párizs ígért szabadságot,
Ti nem fogadtátok,
Járom rátok, gyáva népek,
S maradéktól átok.

(A későbbi közlésekben – mindmáig – a vers két négyesoros strófára bontva szerepel.) A hallomás után rögzített szöveghez Vargha Gyula közleményében jegyzetben illeszkedett Galamb Sándor közlése: Szontágh Pál már 1887. október 17-i, Gyulai Pálnak küldött levelében kifogásolta, hogy a Kölcsey-kiadásokból rendre kimarad a vers, amelyet ő még gyermekkorából, kéziratos lejegyzésből ismert.

A *Rebellis vers*ssel legutóbb Vita Zsigmond foglalkozott,² aki – Káldy Gyula nyomán – egy verbunkos dallamra énekelt pecsovics-csúfoló induló szövegeként ismertette Kölcsey költeményét, a nyolc sort egy gyorsabb ütemű refrénnel kiegészítve:

Zrínyi vére mosta Bécset,
Bosszút senki se állt!
Rákóczi küzdött hazánkért,
Töröknél lelt halált.
Páris híva szabadságra,
Őt nem hallgattátok,
Járom rátok hű magyarok,
S maradéktok átok.
//:Jaj,jaj, jaj, jaj, jaj a
Pecsovicsoknak jaj!://

Káldy Gyula úgy tudta, hogy a dal az 1830/40-es években keletkezett, ő Osztrovszky Józseftől kapta, aki – mint Vita Zsigmond megállapította – a jogot Pozsonyban végezte és az 1839/40-es országgyűlés idején a Pozsony vármegyei aljegyző jurátusa volt.³ Ehhez annyi hozzáfűzni valónk lehet, hogy a pecsovics-csúfoló refrén valószínűleg későbbi. Szakszótárunk szerint⁴ a *pecsovics* szó először 1844-ben olvasható írásban, de olyan általánosított, a konkrét személytől már elszakadt jelentéssel,

¹ VARGHA Gyula, *Kölcsey rebellis verse*, ItK 1919. 316.

² *Egy Kölcsey-vers útja és változatai*, ItK 1964. 195–198.

³ KÁLDY a dallamot is közölte, *Az 1821–1861 években keletkezett magyar történeti énekekről és indulókról*, A Magyar Történelmi Társulat Felolvasásai I. Bp. 1895. 19. Szerepeltette *A szabadságharcz dalai és indulói (1848–49)*, (Bp. é. n.) c. kiadványában is.

⁴ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III. Ö–Zs*, Bp. 1976. 142. 'pecsovics' címszó.

mint amilyen a refrénben szerepel, csak 1846-tól adatolható, amikor egy, a *Fóti dal* metrumára és szókincsével írt politikai gúnyversében, a *Gyülde-dal*ban olvashatjuk.^{4/a}

A népszerű dal (amelynek XX. századi előadásairól és feldolgozásairól Vita Zsigmond közölt adatokat említett cikkében) méltán kerülhetett be Káldy 1848-as gyűjteményébe.

A vers – jelenlegi ismereteink szerinti – legkorábbi írásos lejegyzése Egressy Gábor ún. szavalókönyvében maradt ránk: OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1754. 30. f. r. Az Egressy írásával rögzített szöveg itt címmel együtt, így szerepel:

Átok.
Zrínyi vére mosta Bécset,
Boszút senki nem ált.
Rákóczi küzdött hazánkért,
'S töröknél lelt halált.
Páris kínált szabadságot,
Ti nem fogadtátok:
Járom nektek magyar fiak
'S maradéktól átok!

Kölcsey.

A szövegben két javítás olvasható, s ezek származhatnak akár Egressytől is. A 4. sor eredetileg kötőszó nélkül kezdődött, a 6. sor első szava pedig *Azt* volt.

A Kölcsey-életműben az *Átok* verscím immár harmadszor fordul elő. Előbb 1813 júniusában, Álmosdon írott hatsorosa viselte („Láng vala keblemben . . .” kezdősorral), amely az Aurora 1828. évi kötetében már *Chloéra* címen jelent meg. A cím így mintegy „felszabadult”, és az 1832. szeptember 29-én írott, „A dalköltőn fekszik átok . . .” kezdősorú költemény élére kerülhetett. Mindazonáltal nincs okunk feltételezni, hogy a címadás utólagos vagy éppen Egressytől való: a szavalókönyv más esetekben is az eredeti címet rögzítette, mint például Erdélyi János *Bálványozás* (később *Kifakadás*, majd *Irány*) vagy Vörösmarty *Lengyelország* (utóbb *Az élő szobor*) c. költeményei esetében.

Az Egressy-lejegyzéssel nem kaptunk ugyan pontos választ a vers keletkezés- és hatástörténetének minden kérdésére, de az eddigi adatközlők (Fáy, Szontágh, Osztrovszky) hivatkozásai mégis rendszerbe illeszthetők. Noha a színész feljegyzései nem szigorú időrendben követik egymást, az *Átok* 1838-as és 1840-es datálású szövegek közé másolva olvasható. Érthető módon hiába keresnénk utalást a versre azokban a dokumentumokban, amelyek Kölcsey halála után verseinek 1840-ben megindított összkiadása ügyében keletkeztek.⁵ Számos adat bizonyítja viszont Kölcsey eszmevilágának rendkívül erős hatását az Ifjú Magyarország fiatal radikálisaira. Kazinczy Gábor vezette körükbe tartozott Szontágh Pál és Egressy Gábor mellett Kölcsey két patvaristája, Pap Endre és Obernyik Károly is; tervezett lapjuk, a *Népbarát* 1839. január 1-én kelt Előfizetési felhívásában külön témaként említi a leendő orgánium számára a Kölcsey-életművet. De rendszeres kapcsolatban álltak Fáy Andrással és Szemere Pállal, a költő legjobb barátjával is. A csoport egyes tagjai részt vettek az 1839/40-es országgyűlésen, így Osztrovszky emlékezése szintén kapcsolható hozzájuk.⁶ A szöveg felbukkanása Egressy Gábor radikális világnézetet tükröző és az Ifjú Magyarország reprezentáns költőjének, Erdélyi Jánosnak számos versét rögzítő szavalókönyvében tehát nem véletlen, hanem szükségszerű esemény.

Kölcsey nyolc sorának, egyik legismertebb versének számos egykorú lejegyzése lappanghat még magánlevelezésekben, naplókban, kéziratos versgyűjteményekben. Felkutatásuk és segítségükkel a költemény hatástörténetének feltárása távolabbi feladatunk. Az Egressy rögzítette cím és szövegváltozat felhasználása viszont már Kölcsey verseinek következő kiadásakor esedékes tennivaló.

Kerényi Ferenc

^{4/a}OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 625. 4–5. f.

⁵SOLT Andor, *Kölcsey halála és hagyatéka*, ItK 1938. 375–393. és FRIED István, *Kölcsey Ferenc ismeretlen versei*, Szabolcs-Szatmári Szemle 1979/4. 25–36. Az utóbbiban publikált Pap Endre-levél (1839. július 7.) *Átok* címen az álmosdi verset említi: i. h. 28.

⁶Vö. T. ERDÉLYI Iлона, *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, ItFüz 48., Bp. 1965., különösen: 49–50. 73. és 107., valamint FENYŐ István, *A „mozgalomliteratúra” koncepciója Kazinczy Gábor írói körében*, It 1971. 506. 517.